

Владана Б. Путник Прица

АРХИТЕКТУРА СМЕДЕРЕВСКЕ ПАЛАНКЕ 1918–1941

Апстракт: Смедеревска Паланка је током међуратног периода представљала значајан центар културног, привредног, трговинског и индустријског развоја смедеревског краја. Нарочит допринос том развоју дала су бројна предузећа, банке, задруге, али у највећој мери индустријско предузеће „Јасеница“, које је Смедеревску Паланку начинило местом економског, а затим и културно-просветног развитка. Модернизација Смедеревске Паланке проузроковала је и значајан урбанистички и архитектонски развој, па тако у овом периоду настају значајни објекти, попут зграде Гимназије, индустријског комплекса „Јасеница“, градског позоришта, али и приватне репрезентативне виле и куће виђенијих грађана.

Истраживање архитектонског наслеђа Смедеревске Паланке је у досадашњој историографији било углавном ограничено на споменике културе осамнаестог и деветнаестог века, док архитектура двадесетог века још увек није добила адекватну периодизацију и валоризацију нити је до сада сачињена методолошки озбиљнија студија на ову тему. Услед неистражене архивске грађе, историјских извора и теренског истраживања, сматрамо да је од великог значаја посветити се управо овој теми и расветлити до сада недовољно познате градитеље и њихова остварења у Смедеревској Паланци током међуратног периода.

Кључне речи: Смедеревска Паланка, архитектура, урбанизам, модернизација, 1918–1941.

УВОД

Истраживање културне баштине Смедеревске Паланке је у досадашњој историографији махом било фокусирано на споменике из деветнаестог века. С друге стране, студије из седамдесетих и осамдесетих година двадесетог века превасходно су се освртале на историјат радничког покрета и присуство Јосипа Броза Тита у Паланци

током 1926. и 1927. године, као и на Народноослободилачки покрет и Револуцију током ратних година и послератни индустријски процват. Међуратни период је махом анализиран из угла радничке борбе и активности Комунистичке партије, док су модернизација Паланке и културно-просветни развој остале до сада недовољно истражене теме. Период између два светска рата до сада није био предмет детаљнијих истраживања, осим у делу Владимира Цветковића.¹

Када се посматра архитектура Смедеревске Паланке из периода између 1918. и 1941. године, о њеном стилском и типолошком развоју готово да до сада није било речи. Недостатак адекватног прегледа и валоризације паланачке архитектуре ове епохе одразио се и на статус заштите. На основу регистра Регионалног завода за заштиту споменика културе Смедерева једини објекти из међуратног периода који уживају статус заштите су спомен-радионица „Јосип Броз Тито“ и зграда Гимназије.² Отежавајућу околност приликом истраживања представљао је и недостатак пројектне документације из периода пре Другог светског рата у Историјском архиву „Верослава Вељашевић“ у Смедеревској Паланци. Због тога би овај рад требало да буде само почетни преглед архитектонског развоја Смедеревске Паланке у међуратном периоду и подстицај за даља истраживања.

РАЗВОЈ СМЕДЕРЕВСКЕ ПАЛАНКЕ У МЕЂУРАТНОМ ПЕРИОДУ

Смедеревска Паланка је већ током половине деветнаестог века започела процес модернизације и европеизације. У Паланци је већ 1856. године отворена прва женска школа,³ а 1887. године пруга је прошла кроз место и подигнута је железничка станица.⁴ У периоду између два светска рата Смедеревска Паланка је забележила раст становништва. Године 1928. варошица је бројала 3927 становника.⁵ Међутим, у њој су се током међуратног периода настањивали бројни странци, пре

1 В. Цветковић, „Свакодневица француске породице Плејуст у Србији и Југославији (1934–1949)“, *Токови историје* 1–2, 2007, 20–43.

2 <http://spomenickulture.org.rs/kulturna-dobra/sva?opstina=4> (сајту приступљено 26. 9. 2016).

3 Б. Перунич, *Смедеревска Паланка и околина*, Смедеревска Паланка, 1980, 97.

4 В. Цветковић, н. д., 21.

5 Т. Ж. Живковић, „Односи старијег становништва и досељеника у паланачкој општини од II светског рата до 1977. године“, *Новопазарски зборник* 2, 1978, 102.

свега Французи, али и Немци, Мађари, Чеси и Пољаци, који су заједно доприносили културном и економском напретку места.⁶ Због тога је деценију касније забележен број од 5118 становника.⁷

Смедеревска Паланка је у периоду између два светска рата доживела економски процват, што је допринело њеној модернизацији и урбаном развоју. Захваљујући свом повољном географском положају и доброј повезаности са већим градовима попут Београда и Ниша, стекли су се услови за индустријски развој.⁸ Током прве половине двадесетог века у Смедеревској Паланци је основано седам предузећа. Године 1923. десет трговаца и инжењера основали су акционарско друштво „Јасеница“⁹; свакако најпознатије и најуспешније индустријско предузеће у међуратној Паланци. Првобитна делатност „Јасенице“ била је оправка вагона, да би се временом прешло на комплетну израду вагона, укључујући и прецизну механику.¹⁰ До 1937. године „Јасеница“ је бројала 400 запослених, а фабрички комплекс се простирао на површини од 13.340 м².¹¹ У „Јасеници“ је током 1926. и 1927. године радио и Јосип Броз Тито.¹²

Индустрију у Смедеревској Паланци је махом финансирао француски капитал, па се током међуратног периода формирала колонија Француза који су се због посла настанили управо у Паланци.¹³ Везе између Француске и Смедеревске Паланке су отуд биле веома снажне у међуратном периоду. Томе сведочи и чињеница да је једна од главних улица у центру града добила назив Француска улица у част делегације сенатора и ратних ветерана из Гренобла, Лиона и Шамберија која је почетком јуна 1926. године посетила Смедеревску Паланку.¹⁴

Осим привреде и индустрије, Смедеревска Паланка је поседовала и изворе лековите воде. Године 1924. уређен је нови извор доктора

6 В. Цветковић, н. д., 26.

7 Т. Ж. Живковић, н. д., 102.

8 Б. Перуничкић, н. д., 1828.

9 З. Павловић-Томашевић и М. Милић, *Град на Јасеници*, Београд, 1972, 94–95; Ž. Živulović, „Goša“ 1923–1983: *kako se radio gigant*, Ljubljana, 1983, 7.

10 В. Цветковић, н. д., 22.

11 Б. Перуничкић, н. д., 78.

12 Б. Перуничкић, н. д., 94; Воја Новаковић, *Паланка кроз векове*, Београд, 1970, 131–138.

13 Разговор са Петром Декићем, кустосом Народног музеја у Смедеревској Паланци (4. 7. 2016).

14 В. Цветковић, н. д., 22.

Марка Т. Лека на Кисељаку,¹⁵ а 1940. године је планирана изградња бањског комплекса и уређење парка.¹⁶ Средином треће деценије у Смедеревској Паланци је подигнута и приватна електрична централа.¹⁷ У истом периоду је основан и Народни универзитет.¹⁸

Међуратни период је такође обележило и активно културно и просветно деловање бројних друштава. Године 1924. оснива се радничка уметничка група „Абрашевић“,¹⁹ затим се 1927. године оснива радничко просветно-културно друштво „Буктиња“.²⁰ У Смедеревској Паланци је такође било активно Коло српских сестара и соколско друштво.²¹ Захваљујући иностраним утицајима и повољним условима Смедеревска Паланка је током међуратног периода постепено претендовала да постане културни и економски центар округа.²²

УРБАНИСТИЧКИ И АРХИТЕКТОНСКИ РАЗВОЈ

Смедеревска Паланка је веома рано добила ортогоналну структуру. Централно историјско језгро је током деветнаестог века било подељено на стару и нову чаршију.²³ На основу затечених објеката на терену може се закључити да се град после Првог светског рата радијално ширио од Трга хероја на коме су се налазили данашњи Народни музеј и Градско позориште и некадашња Деловођина зграда (сл. 1).

Трг хероја уједно представља и пресек две главне улице у Смедеревској Паланци: Краља Петра I (у наставку Карађорђева) и Првог српског устанка. Паралелно са паланачким корзоом, улицом Првог српског устанка, пружају се и улице Француска и Олге Милошевић са јужне, и Улица Вука Караџића са северне стране. У јужним ули-

15 В. Новаковић, н. д., 26; Н. Владисављевић, М. Милић, *Знамења: Паланка и околина*, Смедеревска Паланка, 1981, 33.

16 Анон., „Смедеревска Паланка је чувена по киселој и минералној води“, *Политика* (Београд), 17. 7. 1940, 11.

17 В. Цветковић, н. д., 27.

18 Б. Перуничкић, н. д., 1795.

19 Н. Владисављевић, *Тренутак прошлости: хронологија значајнијих догађаја и личности Смедеревске Паланке и околине 1892–1941*, Смедеревска Паланка, 1983, 76.

20 Н. Владисављевић, н. д., 91.

21 М. Милеуснић, *Оснивање, рад и развој гимназије у Смедеревској Паланци (1919–1941)* (дипломски рад), Београд, 2010, 10.

22 Б. Перуничкић, н. д., 1828.

23 Разговор са Петром Декићем, кустосом Народног музеја у Смедеревској Паланци (4. 7. 2016).

|Сл. 1. Трг хероја, разгледница

цама су подигнуте многе виле и резиденције знаменитих Паланчана током међуратног периода, док Улицу Вука Караџића више одликују јавне грађевине. Позиција пруге и железничке станице одредила је да се центар града позиционира и шири северно од ње, а да индустријска зона прevasходно буде смештена јужно од пруге.

Стилски развој архитектуре Смедеревске Паланке одвијао се у складу са токовима других варошица широм Краљевине. Током треће деценије двадесетог века доминирао је академизам, иако су забележени објекти са одликама позне сецесије, док је током четврте деценије модернизам са елементима академизма и ар декоа постепено преузимао примат како на јавним тако и на приватним објектима.

ЈАВНЕ ГРАЂЕВИНЕ

Гимназија

Краљевим указом из 1919. године у Смедеревској Паланци је основана приватна гимназија од четири разреда.²⁴ Међутим, већ је 1925. године краљ Александар I Карађорђевић донео одлуку да Паланачка Гимназија постане државна.²⁵ Гимназија је првобитно била смештена

24 Б. Перуничих, н. д., 119.

25 Б. Перуничих, н. д., 1455.

у бановинској згради,²⁶ да би 1928. године био основан срески одбор за подизање Гимназије. Одбор је коначно започео и финансирао изградњу наменске зграде на месту старе, а здање је већ наредне године завршено и усељено.²⁷ Паланчани су је поносно називали „најлепшом гимназијом у Србији“. Зграда Гимназије свакако представља један од најмонументалнијих објеката у Смедеревској Паланци, чему говори у прилог чињеница да је прочеље ширине 52 м и да се грађевина простире на површини од 800 м².²⁸ Грађевина представља типичан пример међуратног академизма, стила у којем су многе гимназије и основне школе у региону подигнуте током последњих деценија деветнаестог века, па све до четврте деценије двадесетог века, попут гимназија у Крагујевцу, Смедереву, Ваљеву и Београду.²⁹

Основа Гимназије је у форми ћириличног слова „Г“, што подразумева главни тракт са једним бочним крилом. Улаз и степениште су постављени у средишњој зони главног тракта. У приземљу је било предвиђено да се налазе учионице, кабинети за физику, хемију и зоологију, сала за цртање, читаонице, зборница и канцеларија директора. На првом спрату је поред учионица постојала свечана сала која се налазила изнад улаза у зграду. Сала је била украшена штучо декорацијом и заузимала је површину од 80 м².³⁰ Сутерен је био резервисан за гимнастичку салу и радионице занатске школе, међутим из извештаја директора Министарству просвете школске 1935/36. године закључује се да гимнастичка сала није изведена и да је уместо ње ту функцију вршила свечана сала. Предвиђени кабинети и сала за цртање такође у пракси нису постојали.³¹ Учионице су окренуте ка дворишту, док су оне у бочном крилу окренуте суседном плацу.³² Прочеље Гимназије је решено класично, са наглашеним и истуреним централним и два бочна ризалита (сл. 2). Централни ризалит поседује улаз који је наглашен надстрешницом која уједно представља и балкон са балустрадом у зони првог спрата.

26 Б. Перуничкић, н. д., 1739.

27 АЈ, МП (ф-66-882-1297), писма министру просвете, 28. 7. 1928, 1. 5. 1929, 19. 6. 1929; Анон., „Вести из Јасенице“, *Подунавски гласник* (Смедерево), 11. 11. 1928, 2;

28 АЈ, МП (ф-66-882-1297), писмо министру просвете, 19. 6. 1929.

29 А. Кадијевић, *Естетика архитектуре академизма (XIX-XX век)*, Београд, 2005, 312-313, 332.

30 АЈ, МП (ф-66-882-1297), писмо министру просвете, 19. 6. 1929.

31 АЈ, МП (ф-66-882-1297), Извештај директора школске 1935/36.

32 АЈ, МГ, ф-62-051, Пројекат гимназије у Смедеревској Паланци

|Сл. 2. Зграда гимназије

Средишњу зону такође красе три полукружно завршена прозорска отвора рашчлањена јонским лезенама. Декоративност централне зоне првог спрата указује на постојање свечане сале. Улазни портал се састоји од двокрилних дрвених врата са стакленим пољима и надсветлом у виду лунете. Овакво решење улазног портала је карактеристично за архитектуру академизма.³³ Паланачка Гимназија представља типичан пример архитектуре академизма примењиване на школским објектима са циљем да одају утисак трајности и вредности образовања. Осим зграде Гимназије, постоје информације да је још неколико школских објеката подигнуто током међуратног периода. Изградња наменског објекта за основну школу завршена је 1923. године,³⁴ а у периоду између 1930. и 1935. године подигнута је и зграда за нижу пољопривредну школу.³⁵

Соколски дом/Градско позориште

Иако је Соколски покрет био одвојен од државе, па је и иницијатива соколских друштава за подизањем сопствених домова била приватног карактера, соколски дом је често представљао центар културних дешавања у мањим градовима и варошицама. У досадашњој

33 В. Путник, „Улазни портали и холови стамбених зграда у Београду (1918–1941)“, *Наслеђе* XVI (2015), 45.

34 М. Милеуснић, н. д., 29.

35 Б. Перуничкић, н. д., 127.

историографији није била позната активност Соколског друштва у Смедеревској Паланци.³⁶ Познато је из биографије доктора Миливоја Васића да је био старешина Соколског друштва у Смедеревској Паланци и да је он покренуо иницијативу за изградњом соколског дома.³⁷ На основу фотографије из приватне колекције Ане Милошевић познато је да је извршено свечано освећење темеља соколског дома уз присуство православног свештенства, чланова Соколског друштва и становништва.³⁸ Иако је назначено да је фотографија из 1926. године, до сада није пронађена ниједна вест у тадашњој периодици о освећењу темеља соколског дома у Смедеревској Паланци, па се не може се поуздано датovati почетак градње овог објекта. Првобитни пројекат соколског дома је непознат, међутим сачуван је нацрт за реконструкцију и завршетак соколског дома који је израдио архитекта Милутин Вражалић.³⁹ На основу напомене архитектке Вражалића може се закључити да је постојало првобитно решење које је из недовољно разјашњених околности одбачено у корист новог пројекта. Међутим, како датум није означен на сачуваном пројекту, не може се са сигурношћу закључити година израде нацрта. Нацрт прочеља представља једно модерно решење са елементима академизма у виду рустичног сокла и истуреног класичног кровног венца у зони вежбаонице. Иако је улаз постављен централно, целокупно прочеље је решено асиметрично услед просторне организације. Десно од улазног хола смештена је вежбаоница са позорницом, док се лево налазе канцеларије. Сам улаз је решен у виду двокрилних врата са правоугаоним надсветлом. Стаклени панели врата су декорисани решеткама од кованог гвожђа геометријског дизајна као јединим декоративним мотивом на читавом објекту. На основу стилске анализе може се закључити да је Милутин Вражалић свакако пројекат израдио током четврте деценије двадесетог века.

Нажалост, како је финансирање изградње једног соколског дома махом зависило од самих чланова Соколског друштва, радови су текли споро и дом није био у потпуности завршен и отворен до почетка

---

36 В. Путник, *Архитектура соколских домова у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца и Краљевини Југославији*, Београд, 2015.

37 За податке о животу Миливоја Васића се захваљујем Немањи Девићу.

38 Разговор са Петром Декићем, кустосом Народног музеја у Смедеревској Паланци (4. 7. 2016).

39 Пројекат соколског дома у Смедеревској Паланци, љубазношћу Милоша Јуришића уступљен за истраживање. За информацију о пуном имену архитектке Вражалића дугујем колеги Милану Миловановићу.

Другог светског рата. По завршетку рата објекат је добио другу намену и као бројни други соколски домови у држави постао градско позориште. Прозори предвиђени да осветле вежбаоницу су зазидани за потребе позоришне сале, док кровни венац и улазна врата нису изведени према пројекту (сл. 3).

|Сл. 3. Градско позориште, првобитно соколски дом

ИНДУСТРИЈСКА АРХИТЕКТУРА

Комплекс фабрике „Јасеница“ а. д.

Смедеревска Паланка свакако поседује импозантно индустријско наслеђе из периода пре Другог светског рата. Највећи индустријски комплекс у међуратном периоду је био „Јасеница“ а. д. Главна радионица овог комплекса подигнута је у првој фази развоја предузећа и заузима површину од 3.000 м² са висином од 6 м. Уз ову радионицу подигнуте су и машинска радионица за прераду дрвета и метала, магацин, локомотива и електрична централа са компресором. Локомотива се простире на површини од 200 м². Уз ове објекте подигнута је и електропумпа на Јасеници. С обзиром на велики број радника које је предузеће запошљавало, у склопу комплекса подигнути су и

веома скромни раднички станови у непосредној близини фабрике.⁴⁰ До почетка Другог светског рата на територији Југославије предузеће „Јасеница“ се проширило на територију од 16.670 м², а комплекс је обухватао ковачницу, ливницу, халу за производњу и лакирање вагона, столарницу, браварницу, механичку радионицу, фарбарницу, тапетарницу, одељење за мостоградњу, пробну станицу, магацине, шупе и друге грађевине, као и вилу власника предузећа.⁴¹

ПРИВАТНЕ РЕЗИДЕНЦИЈЕ И СТАМБЕНА АРХИТЕКТУРА

Истраживање стамбене и резиденцијалне архитектуре додатно је отежано, с обзиром да не постоји пројектна документација за објекте пре Другог светског рата у Историјском архиву „Верослава Вељашевић“ у Смедеревској Паланци, која би расветлила године изградње, као и ауторство пројеката. Међутим, и поред недостатка података, у раду је начињен преглед значајнијих здања насталих у периоду између два светска рата.

Кућа доктора Пазарца

Кућа доктора Пазарца у Француској улици 22 представља један од ретких и свакако најуспешнији пример сецесије у Смедеревској Паланци (сл. 4).

Како је сецесија била у већој мери присутна у српској средини до Првог светског рата, не би се могло поуздано тврдити да је кућа доктора Пазарца подигнута после 1918. године. Међутим, доктор Велимир Пазарац је у Смедеревску Паланку дошао после Првог светског рата захваљујући пријатељству са Паланчанином Владом Крстићем с којим се упознао током свог школовања.⁴² На основу те информације може се са сигурношћу тврдити да је кућа доктора Пазарца подигнута после Првог светског рата. О мотивима за избор сецесије такође постоји објашњење. Познато је да се сецесија задржала у мањим местима и у првим годинама после Првог светског рата,⁴³ па тако није несвакидашње што је објекат подигнут под утицајем овог стила.

40 Ž. Živulović, n. d., 8, 10.

41 Ž. Živulović, n. d., 68–69.

42 За податке о животу Велимира Пазарца се захваљујем Немањи Девићу.

43 Ж. Шкаламера, „Сецесија у српској архитектури“, *Зборник радова Народног музеја* 12 (1985), 7–13; А. Кадијевић, „Два тока српског архитектонског ар-нувоа: интернационални и национални“, *Наслеђе* V (2004), 55.

Сл. 4. Кућа доктора Пазарца

Кућа доктора Пазарца поседује све елементе интернационалне сецесије на простору Србије. Иако је објекат академски решен, одређени елементи, попут асиметричних волумена, фасадне пластике и декорације од кованог гвожђа су несумњиво сецесијски. У зони приземља прозорски оквири и дрвенарија су посебно декорисани, док је спрат изузетно маштовито решен. Читаву зону спрата краси опходна тераса која се отвара ка дворишној страни, са оградом од кованог гвожђа геометријског дизајна. Коначно, најснажнији мотив представља полигонална кулица са рогљастим кубетом које израња изнад кровног венца декорисаног рељефима морских саса. Према сведочењу савременика кућа је поседовала сопствени водовод, каљеве пећи и струју.⁴⁴ Породица Пазарац се после Другог светског рата одселила из Смедеревске Паланке, а њихова кућа је национализована. Како потомци породице Пазарац живе у иностранству, објекат је данас ненастањен. Један од највреднијих споменика новије архитектуре Смедеревске Паланке је данас у изузетно лошем стању и свакако представља угрожено градителско наслеђе.

44 В. Цветковић, н. д., 27.

Клиника доктора Васића

Доктор Миливоје Васић (1894–1976) био је један од многобројних становника Смедеревске Паланке које је судбина везивала за Француску. Током Првог светског рата је послат на школовање у Француску, где је завршио медицину.⁴⁵ Пошто се школовао на Сорбони,⁴⁶ по повратку у Смедеревску Паланку заједно са доктором Манојловићем започео је изградњу клинике „по узору на Мали Тријанон“ (сл. 5). Међутим, услед избијања Другог светског рата клиника је остала незавршена.⁴⁷ Данас се у објекту налази тржни центар.

|Сл. 5. Клиника доктора Васића, данас тржни центар „Облик“

С обзиром да је објекат остао незавршен, тешко се може говорити о утицају француског академизма. Грађевином доминира узвишени монументални портик паладијевског типа са бочним степеништем. Четири стуба на високим базама су у потпуности огољена и без капитела. Како је изградња објекта прекинута, може се претпоставити да су капители били предвиђени пројектом, као и тимпанон који би носили. Међутим, како није познато да ли је оригинални пројекат сачуван, не може се са сигурношћу тврдити у којој мери је

45 За податке о животу Миливоја Васића се захваљујем Немањи Девићу.

46 В. Цветковић, н. д., 31.

47 Разговор са Петром Декићем, кустосом Народног музеја у Смедеревској Паланци (4. 7. 2016).

иницијална замисао изведена. Но, на основу затеченог стања пресе може говорити о утицају Паладијеве архитектуре него Малог Тријанона.

Вила Драга

Вила Драга се налази у Француској улици 7. Власник виле био је Београђанин Јован Новаковић чија је супруга била из Смедеревске Паланке. Вила је окружена ограђеним вртом и пројектована је у форми летњиковца или бањске виле, са вишесегментним кровом и пространим тремом са бочним вењацима (сл. 6). Овакво решење није било неуобичајено ако је породица боравила и у престоници.

|Сл. 6. Вила Драга

Породица Новаковић је поседовала импозантну колекцију слика и брижљиво уређен простор виле, опремљен луксузним намештајем по узору на београдске ентеријере. О томе сведоче две слике које се чувају у Народном музеју Смедеревске Паланке. На првој је приказан ентеријер виле, а слику је насликао сам Јован Новаковић. На њој је приказан богато декорисан салон виле Драга са персијским тепихом, столицом, фотељом и сточићем у стилу Луја XV, затим је ту и комода – витрина са књигама, необарокни сат са декоративним урнама са сваке стране.⁴⁸ У салону се такође налази и кристални лустер, зидови су украшени бројним сликама, а мобилијар са предметима сведочи о

48 J. Miller, *Le mobilier ancien et contemporain*, Paris, 2006, 135, 147, 152.

статусу и образовању власника.⁴⁹ На основу приказа сопственог приватног простора може се закључити да је Јован Новаковић сврставан међу интелектуалну елиту Смедеревске Паланке, али и шире.

Друга слика у колекцији Народног музеја Смедеревске Паланке је портрет Јована Новаковића, рад Владимира Филадельфа.⁵⁰ На слици је приказан Јован Новаковић како седи за столом и чита књигу. Избор позе којом се приказује да како Новаковић чита, поново сведочи о њему као припаднику интелектуалне елите. Приказ поткрепљује и ентеријер, где се у позадини може поново видети витрина са необа-рокним сатом.

Кућа Милоја Радосављевића

Кућа власника кланице у Смедеревској Паланци Милоја Радосављевића подигнута је 1935. године и представља један од најзначајнијих и најуспешнијих остварења међуратне резиденцијалне архитектуре у Смедеревској Паланци. Кућа је подигнута на углу Француске и Улице 10. октобра. Објекат је повучен од уличне регулације и ограђен оградом од вештачког камена и кованог гвожђа у стилу позне сецесије. Грађевину одликује успешно степеновање маса и наглашавање угаоног корпуса висином, угаоном зиданом терасом и истуреним класичним кровним венцем (сл. 7).

Улаз је позициониран бочно из Улице 10. октобра и у кућу се улази преко приземне простране терасе делимично наткривене. Тераса је оивичена полукружном зиданом оградом која свом дужином поседује удубљење за цвеће. Под терасе је изведен у терацу са централним мотивом у виду круга уписаног у шестокраку звезду која је уписана у хексагон. Оваква декоративна решења за терацо била су честа у стамбеној архитектури епохе.⁵¹ Део надстрешнице држи квадратни стубац са хоризонталним испустима, попут решења архитекте Душана Бабића или Петра и Бранка Крстића.⁵²

Ентеријер је пројектован класично, са пространим антреом, трпезаријом, салоном, спаваћом собом и помоћним просторијама.

49 О enterijeru kao reprezentativnoj javnoj slici vlasnika videti u: V. Dautović, „Svet ličnih predmeta i privatni prostor Pavla Beljanskog“, u: *Memorijal Pavla Beljanskog*, Novi Sad, 2013, 91–113.

50 Разговор са Петром Декићем, кустосом Народног музеја у Смедеревској Паланци (4. 7. 2016).

51 В. Путник, н. д., 50, 51.

52 М. Ђурђевић, *Архитекти Петар и Бранко Крстић*, Београд, 1996.

|Сл. 7. Кућа Милоја Радосављевића

|Сл. 8. Зграда Љубише Швабића

Предсобље је повезано са трпезаријом четворокрилним застакљеним вратима.⁵³ У ентеријеру и даље постоје оригиналне каљеве пећи, гипсана декорација у виду розети, као и један лустер у стилу ар декоа. У кући Радосављевић се током Другог светског рата налазио немачки официрски клуб, а данас је кућа у власништву потомака Милоја Радосављевића.⁵⁴

Зграда Љубише Швабића

На углу улица 10. октобра и Првог српског устанка налази се зграда трговца Љубише Швабића која је била једини стамбени објекат у Смедеревској Паланци са приземљем и два спрата па је због тога добила надимак „трократница“.⁵⁵ Објекат представља најчистији пример предратног модернизма у Смедеревској Паланци (сл. 8).

Угао грађевине је заобљен и наглашен зиданим балконима у зони првог и другог спрата, као и трокрилним прозорима уоквиреним хоризонталним тракама, док је поље између њих такође декорисано хоризонталним фугама. Исти удвојени прозори поновљени су на бочном крилу из Улице Првог српског устанка. Оваква композиција фасаде типична је за модернизам четврте деценије двадесетог века у многим градовима, попут Београда, Новог Сада, Смедерева и других. На основу видљиве старе зоне кровног венца и у недостатку хоризонталних фуга на другом спрату може се закључити да је објекат надзидан, али свакако у веома кратком року током четврте деценије двадесетог века, када је и изграђен.

Кућа Радована Милошевића Башинца

На углу улица Карађорђеве и Олге Милошевић налази се породична кућа трговца Радована Милошевића Башинца. Кућа је подигнута на месту старије куће породице Шишковић и део материјала са претходног објекта је искоришћен за изградњу новог. Према сведочењу потомака пројекат за кућу је наручен од архитектонског бироа из Београда, али га је Радован Милошевић Башинац у великој мери изменио. Објекат је завршен 1938. године и пројектован је тако да може

---

53 В. Путник, „Прилог проучавању развојних токова међуратне стамбене архитектуре Београда“, *Наслеђе* XIII (2012), 156. 153–166.

54 Разговор са Срећком Радосављевићем, потомком власника (4. 7. 2016).

55 В. Цветковић, н. д., 27.

да смести две породице. Према оригиналном пројекту степениште је требало да буде смештено унутар куће одакле би водило у два одвојена крила. То решење је измењено и степениште је постављено у дворичну страну куће, са верандом која је водила у одвојене станове (сл. 9).⁵⁶

|Сл. 9. Кућа Радована Милошевића Башинца

Иако је у питању угловница, грађевина већим делом излази на Карађорђеву улицу. У приземљу се налазе дућани, а спрат је резервисан за становање. Угао је заобљен и наглашен са три уска прозора, а целокупна зона прозорских отвора је визуелно обухваћена плитким хоризонталним тракама у међупрозорским пољима, декоративном одликом модерне архитектуре. Кровни венац је дискретно наглашен и не крије класичну четворокрилну кровну конструкцију.

⁵⁶ За податке о историјату куће захваљујем прауници Радована Милошевића Башинца Ани Милошевић.

Дом Уроша Влајића

Још један стамбени објекат који се може сврстати међу примере одјека модернизма у Смедеревској Паланци јесте дом Уроша Влајића. Иако се грађевина не налази на углу, она је ипак решена као угловница. Поједини мотиви припадају модернистичком речнику, међутим, пре би се могло говорити о модернизованој верзији академизма. Приземље, у којем су смештени дућани, решено је рустично, док је спрат за становање решен са паровима уоквирених трокрилних прозора са обе стране. Међупрозорска поља испуњена су хоризонталним блоковима рустичног камена. С друге стране, угао је компонован са дозом асиметрије. Изнад улаза у дућан налази се централно позиционирана полукружна зидана тераса. Уместо два прозора, на углу су уоквирена врата и трокрилни прозор. Кровни венац је и на овом објекту решен дискретно (сл. 10).

|Сл. 10. Дом Уроша Влајића

Закључак

На основу претходне анализе и покушаја валоризације архитектонског наслеђа Смедеревске Паланке у периоду између два светска рата може се закључити да је сама тема неправедно запостављена у домаћој историографији. Објекти који су у овом раду истакнути говоре о томе да је Смедеревска Паланка била повољно место за стилски диверзитет. Почевши од присуства позне сецесије, преко међуратног академизма, па све до пробоја модернизма, архитектура Смедеревске Паланке поседује скоро све главне токове који су се јављали током треће и четврте деценије двадесетог века на територији Краљевине Југославије.

Отежавајућа околност при истраживању је представљао недостатак архивске грађе која би додатно расветлила историјат и околности изградње одређених истакнутих примера међуратне архитектуре Смедеревске Паланке. Међутим, и поред тих недостатака, велики допринос овом истраживању дат је од стране потомака власника објекта, као и помоћи Народног музеја у Смедеревској Паланци. На крају, овај преглед има за циљ да подстакне даља истраживања градитељског наслеђа међуратне Паланке.

Белешка о аутору

др Владана Б. Путник Прица
 Универзитет у Београду, Филозофски факултет,
 Одељење за историју уметности
 Контакт: vladana.putnik@f.bg.ac.rs

ЛИТЕРАТУРА

Dautović, Vuk. „Svet ličnih predmeta i privatni prostor Pavla Beljanskog“, u: *Memorijal Pavla Beljanskog*, Spomen-zbirka Pavla Beljanskog, Novi Sad, 2013, 91–113.

Miller, Judith. *Le mobilier ancien et contemporain*, Gründ, Paris, 2006.

Živulović, Žika. „Goša“ 1923–1983: *kako se rađao gigant*, RZ Informisanje i propaganda „GOŠA“, Ljubljana, 1983.

Аноним., „Вести из Јасенице“, *Подунавски гласник* (Смедерево), 11. 11. 1928, 2.

Аноним., „Смедеревска Паланка је чувена по киселој и минералној води“, *Политика* (Београд), 17. 7. 1940, 11.

Владисављевић, Никола. *Тренутак прошлости: хронологија значајнијих догађаја и личности Смедеревске Паланке и околине 1892–1941*, 10. октобар, Смедеревска Паланка, 1983.

Ђурђевић, Марина. *Архитекти Петар и Бранко Крстић*, Републички завод за заштиту споменика културе, Београд, 1996.

Живковић, Томислав Ж. „Односи старијег становништва и досељеника у паланачкој општини од II светског рата до 1977. године“, *Новопазарски зборник 2* (Нови Пазар), 1978, 101–111.

Кадијевић, Александар. „Два тока српског архитектонског ар-нувоа: интернационални и национални“, *Наслеђе V* (2004), 53–70.

Кадијевић, Александар. *Естетика архитектуре академизма (XIX–XX век)*, Грађевинска књига, Београд, 2005.

Милеуснић, Марија. *Оснивање, рад и развој гимназије у Смедеревској Паланци (1919–1941)* (дипломски рад), Филозофски факултет Универзитета у Београду, 2010.

Новаковић, Воја. *Паланка кроз векове*, Медицинска књига, Београд, 1970.

Павловић-Томашевић, Зорица и Милић, Миодраг. *Град на Јасеници*, Четврти јул, Београд, 1972.

Путник, „Прилог проучавању развојних токова међуратне стамбене архитектуре Београда“, *Наслеђе XIII* (2012), 156. 153–166.

Путник, Владана. „Улазни портали и холови стамбених зграда у Београду (1918–1941)“, *Наслеђе XVI* (Београд), 2015, 43–55.

Путник, Владана. *Архитектура соколских домова у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца и Краљевини Југославији*, Филозофски факултет, Београд, 2015.

Цветковић, Владимир. „Свакодневица француске породице Плејуст у Србији и Југославији (1934–1949)“, *Токови историје 1–2* (Београд), 2007, 20–43.

Шкаламера, Жељко. „Сецесија у српској архитектури“, *Зборник радова Народног музеја 12* (1985), 7–13.

ИЗВОРИ

Архив Југославије

Фонд Министарства грађевина (62), ф–051, Пројекат гимназије у Смедеревској Паланци

Фонд Министарства просвете (66), ф–882–1297, писма Министру просвете, 28. 7. 1928, 1. 5. 1929, 19. 6. 1929.

Фонд Министарства просвете (66), ф–883–1297, Извештај директора школске 1935/6.

ИЗВОР ФОТОГРАФИЈА

Лична архива

Summary

Vladana B. Putnik Prica

ARCHITECTURE OF SMEDEREVSKA PALANKA 1918-1941

Based on the previous analysis and attempts of valorization of the architectural heritage of Smederevska Palanka in the period between the two world wars can be concluded that the topic itself is unfairly neglected in the domestic historiography. The objects that are pointed out in this paper show that Smederevska Palanka was a convenient place for stylistic diversity. Beginning from the presence of the late secession, through interwar academism, until the breakthrough of modernism, the architecture of Smederevska Palanka has almost all the main streams that occurred during the third and fourth decade of the twentieth century in the territory of the Kingdom of Yugoslavia.

The difficult circumstance in the research was the lack of archival material that would further highlight the history and the circumstances surrounding the construction of certain prominent examples of interwar architecture of Smederevska Palanka. However, despite these deficiencies, the great contribution to this research was given by the descendants of the owners of the objects, as well as the help of the National Museum in Smederevska Palanka. At the end, this review aims to encourage further research into the architectural heritage of the interlaced Palanka.